

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מב, תשנ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

יעקב ורמן ויגאל ינאי

שלטי רחוב עבריים בירושלים לפני כשבעים שנה

ג' גארוּב דאנקן (J. Garrow Duncan) היה מתלמידיו וחבריו של פֶּטְרִי (F. Petrie), מייסד הארכאולוגיה השיטתית של מצרים וארץ-ישראל. כבר ב־1894, בהיותו כוהן־דת צעיר של הכנסייה הסקוטית, השתתף בחפירות ארכאולוגיות במצרים. בשנים 1923–1925 חפר את עיר דוד, תחילה כיד ימינו של מקאליסטר (R.A.S. Macalister) ואחר־כך כמנהל החפירות. השהות בירושלים אפשרה לו לעמוד על התפשטות השימוש בלשון העברית, בהשוואה למצב שאותו הכיר מביקוריו בעיר בראשית המאה. מדי יום היה חולף ברחובות העיר החדשה ומעתיק לפנקסו עברית של שלטים ומודעות. את מובנם היה מפענח על סמך ידיעותיו בעברית המקראית ובעברית היותר מאוחרת. על מה שלא הצליח לברר בעצמו שאל את חכמי ועד הלשון (בלשונו: Committee of the Tongue), שהוא מתארגן כעומדים על משמר העברית, וכן שאל בעצת אבינעם ילין, ואף נפגש עם חמדה בן־יהודה, אלמנת אליעזר בן־יהודה, שסיפרה לו שיש בארץ (ב־1923) שבעה עשר אלף ילדים דוברי עברית. לאחר שהיה בירושלים כחודשיים סיכם, בנובמבר 1923, את רשמיו הלשוניים ב"עיון בהתפתחות העברית החדשה לפי שלטי קבע וארעי", כלשון כותרת המשנה של המאמר שפרסם בכתב־העת *Quarterly Statement* של הקרן האנגלית לחקירת ארץ ישראל (Palestine Exploration Fund) לשנת 1924 (עמ' 78–84).

המחבר פותח את מאמרו בתיאור קצר על ההתפתחות הרבה של היישוב בירושלים בשנים שקדמו לכתיבתו. עולים רבים באו לירושלים בשנים אלו, ודאנקן מביע את התרשמותו שעלייה נרחבת זו הביאה להשתלטות העברית על חוצות העיר, אף ששלושים שנה קודם לכן הייתה העברית בבחינת שפה מתה. עם זאת, המחבר מתרשם שלא כל העולים יישארו בארץ, אם לשפוט לפי התורים הארוכים ליד הקונסוליה האמריקנית.

מכאן המחבר עובר לסקירה של השלטים העבריים שראה בחוצות ירושלים, ומנסה לפרש את הכתוב בהם על פי ידיעותיו בעברית.

על אחד השלטים ראה כתוב: **ספר וגלת**. במלה "ספר" ראה חידוש לשון, משום שאת רוב ידיעותיו בעברית שאב מן המקרא, ובו אין השורש ס-פ-ר מכיל את משמעות הגזיזה. משמעות זו מצויה בלשון חכמים, ואת המעבר מן הספר הכתוב לתספורת הראש הוא מפרש במיני השערות סמנטיות, שאין כאן המקום להאריך בהן.

אף את השם **מִסְפָּרַת** מצא כתוב על אחד השלטים, אלא שלא נתברר מן השלט אם אכן נקבע שם המקום במשקל מִפְעֶלֶת ולא במשקל מִפְעֻלָּה, או אם לפנינו עדות לדיוק לשון של הנקדן שסמך את המספרה לשמו של הספר וניקד מִסְפָּרַת כראוי, שהרי צורת הנסמך של מִסְפָּרָה היא מִסְפָּרַת (כדרך שהנסמך של מלחמה הוא מִלְחָמָה). לא רחוק משם מצא גם כתוב **מסעדה**,

כנראה במשקל **מִסְפָּרָה**. בסמוך לאותו שלט הכריז שלט אחר על תעשית **כובעים ופרוות**, והוא מתפעל מן החידוש "תעשייה".

במעלה הרחוב מצא שלט אחר ורשום בו: **הכרת אופנים ר. שקם**. פשפש המחבר במילונים והגיע למסקנה שיש לתרגם את השלט כ"ידעת אופניים ורגליהם", שהרי בארמית שבספר דניאל (ב, לג) מופיעה המלה **שְׂקוּהִי** (= שֻׁקִּי). אולם לבסוף חוזר בו המחבר מהשערה זו ומניח כי "ר. שקם" הוא שמו של בעל החנות... תמוה למדי הצירוף "הכרת אופנים". (אם יש שיבוש בניקוד אופנים פה אם לאו, ראה מאמרו של מ' מישור בחוברת זו.) לא ברור מה ביקש בעל השלט להכריז ב"הכרת". מן הסתם המלה מומחיות עדיין לא הייתה שגורה בפי הבריות, וההכרה שימשה במקומה. אבל אפשר שהמחבר טעה בהעתקתו, ובשלט היה כתוב: "**השכרת אופנים**"...

צורת **צלמונים** שראה בחלון (ומתחתיה המלה האנגלית Photoes) מעניינת אותו במיוחד. הוא יודע שהיא גזורה מן המלה **צָלַם**, ודן בקשר בינה ובין המלה **צִלְמוֹת**: לדעת הפרשנים מלה זו מורכבת מ**צַל** ו**מוֹת**, אבל אחרים סבורים שיש לקרוא **צִלְמוֹת**, ופירושה אִפְלָה. אפשר שהגזירה אינה הולמת את המושג, אבל הוא רואה לציין שבעברית החדשה היא מלה טבעית, שאיש אינו תוהה עוד על גיזרונה.

מתעכב הוא ליד המודעה המכריזה על נשף ריקודים גדול, והוא מציין שהמלה **נשף**, שפירושה במקרא 'לילה', קיבלה משמעות של חגיגה גדולה. ואמנם ראוי לציין ששימוש זה של **נשף** ראשיתו בתחילת המאה. בלכתו לחפירותיו עבר דנקאן ליד בית החולים של "חברת צער בעלי חיים בירושלים", ששכן בימים ההם בבִּרְכַּת הסולטאן, ובמאמרו הוא רואה לציין את שמה של החברה כחידוש לשוני.

אף חידושים אחרים של ועד הלשון, ובעיקר של אליעזר בן-יהודה, הוא מזכיר במאמרו, דוגמת **תזמורת ורכבת**. דברים נלבבים הוא כותב על פעולת ועד הלשון שלא נודעה ברבים ואינה זוכה להערכה ראויה. הוועד עושה מאמצים רבים לסגל את הלשון העברית לצורכי ימינו, ועם זאת היא תישאר נאמנה לשורשיה, ובזה יחידה היא במינה ונבדלת מן היוונית החדשה, למשל, שהיא לשון כלאיים ורחוקה מן הלשון העתיקה.

המחבר נהנה מאוד מכל מלה מקראית שמצא לה שימוש מודרני במשמע כלשהו, ושמה לראות בתחיית לשון המקרא בחוצות ירושלים. הוא משבח את "ועד הלשון" שהשכיל לעשות את העברית המודרנית במתכונת הלשון הקדומה, כך שהיא מובנת ללא קושי למי שיועד כהוגן את לשון המקרא.

[M. S. Drower, *Flinders Petrie, A Life in Archaeology*, London 1985; R. A. S. Macalister]

[and J. Garrow Duncan, *Excavations on the Hill of Ophel, Jerusalem*, London 1926]